

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 137 2016

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg
Göteborg: Lisbeth Larsson
Köpenhamn: Johnny Kondrup
Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius
München: Annegret Heitmann
Oslo: Elisabeth Oxfeldt
Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin
Tartu: Daniel Sävborg
Uppsala: Torsten Pettersson, Johan Svedjedal
Zürich: Klaus Müller-Wille
Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Andreas Hedberg (recensioner)
Biträdande redaktör: Ljubica Miočević

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Svenska Akademien, Vetenskapsrådet och Sven och Dagmar Saléns Stiftelse

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2017 och för recensioner 1 september 2017. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–36–0

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2017

första världskriget en roll. Ruhe skrev anonymt artiklar i *Dagens Nyheter* om de stridande makterna eftersom han hade en tysk informant som tidningen ville skydda. Men tidningen ville också undvika att artiklarna skulle uppfattas som partiska eftersom Ruhe var ”känd som varmt franskvänlig” (233 f.). Efter andra världskriget och Ruhes död var det Landquist som uppenbarade att det var Ruhe som hade skrivit artiklarna.

Ruhe översatte texter av tyskar som var kritiska mot det egna landets politik och som ivrade för fred, till exempel den tyske filosofen Walter Rathenau. Rathenaus insatser för fred väckte hat i Tyskland och han mördades i Berlin 1922. Ruhe recenserade också Lucien Maurys *Le nationalisme suédois et la guerre 1914–1918*. Enligt Dubois gjorde Ruhe detta på ett försiktigt sätt och det skulle ha varit intressant att få veta hur detta försiktiga sättet kom till uttryck. Men därom inget. En annan aktivitet under kriget var grundandet av den kortlivade tidningen *Cyrano*. Det var ett försök av Ruhe att informera svenskarna om utrikespolitiska frågor. Men, skriver Dubois, hans ”politiska ställningstaganden var nog snarare betingade av hans avsky för kriget än ett positivt intresse för politik” (249). I detta kapitel tydliggörs igen att Landquist på 1950-talet skildrade Ruhe på ett negativt sätt och Dubois försvarar Ruhe än en gång: ”Men man undrar varför en allmänt känd och aktad person som Landquist kunde tillåta sig att framställa en person, egentligen en kollega, i så ofördelaktig dager och det nära tio år efter dennes bortgång.” (246 f.)

Det åttonde kapitlet i Dubois studie ger oss en överraskning. Hon berättar om Ruhes roman *Staden i vår dröm* (1927). Det är ett slags science fiction-roman eller utopisk berättelse som börjar med en färd med en så kallad flygbåt från Norrland till Stockholm. Romanen har som huvudperson piloten Felix Tallrot som är medlem i rörelsen Himladyrkarna. Det förekommer även beskrivningar av hur trafiken går och av cykelbanor: ”Trafiken är ordnad så att folks gåmaskiner skall få plats på trottoarerna, men under marken finns underjordiska tåg som också kan transportera bilar. Det redan då kända trafikproblemet kring Slussen har lösts och man kan fritt njuta av både Mälarens och Saltsjöns vattenytor.” (255) Dubois ger en fångslande beskrivning av romanens drömda stad.

Det sista kapitlet, ”Bygga broar med brev”, är som ovan nämnts en redogörelse av brevens betydelse för Dubois studie, en bekräftelse på hur viktigt studiet av brev är för att kunna teckna ett liv

som Ruhes. En fråga återstår dock: hur var det med minnesrunorna? Hade de inte kunnat inkluderas för att ge en bild av hur omvärlden värderade Ruhe vid hans bortgång, framför allt eftersom Dubois på ett klagande sätt beskrivit hur John Landquists försökt förpassa Ruhe till kulturhistorisk glömska.

Några formella punkter: I hela boken finns det ställen där citat på franska inte översatts till svenska (64, 117, 222, 225, 248). På andra ställen, till exempel på sidorna 216 och 217, finns det dock översättningar. Men det finns också ett citat endast på svenska som nog är en översättning av det franska originalet ur ett brev från Besnard till Ruhe (79). När det gäller strukturen finns det ibland tidshopp och upprepningar, men det är resultatet av att välja ett tematiskt ordnande av det stora material som Dubois haft till sitt förfogande.

Bortsett från dessa och några andra brister har Dubois med denna studie om Algot Ruhe uppfyllt ett av villkoren för studier av kulturförmedling: att upptäcka och beskriva okänt och nytt material om en kulturförmedlare och hans arbete, samtid, nationella och internationella nätverk. Det är verkligen en bok som ger ”en tidspegel likaväl som en bild av en persons utveckling” (10). Material och rum, men framför allt människan och kulturförmedlaren Algot Ruhe lyfts fram på ett förträffligt sätt.

Petra Broomans

Emelie Enckell, *Olof Enckells liv i centrum av en kulturrepok*. Schildts & Söderströms. Helsingfors 2015.

Den grå eminensen i nätverket av finländska modernistprofiler, Olof Enckell (1900–1989), har fått en egen biografi, skriven av dottern Emelie Enckell: *Olof Enckells liv i centrum av en kulturrepok*. Någon egentlig modernist som författare var Olof Enckell inte. Men han var en centralfigur inom modernismen; han beskrev den i lärda studier och i uppsatser om Edith Södergran, Hagar Olsson och Elmer Diktonius, han umgicks och korresponderade med modernister i Finland och i Sverige och han var bror till modernisten Rabbe Enckell. Hans studier i den tidiga modernismen i Finland har haft mycket stor betydelse för den nordiska forskningen och fortfarande hänvisar man till hans verk.

Den tre år yngre brodern Rabbe Enckell hade stort inflytande på den unge Olof Enckells, till en början vacklande, hållning till modernismen un-

der 1920-talet. Olof Enckell inledde sin kritikerbana vid *Hufvudstadsbladets* kulturredaktion 1923 och när han skulle recensera Edith Södergrans postuma diktsamling *Landet som icke är* 1925 menade han att den var ovanlig och rentav bisarr, att den var svårtillgänglig och ställvis obegriplig. Bäst tyckte han om de stillsamma naturdikterna som i sin enkla flärdlöshet kunde tillfredsställa alla klassiska anspråk. Först i samband med en anmälan av Elmer Diktonius diktsamling *Stenkol* i november 1927, visade Enckell att han uppskattade modernistisk lyrik.

Överhuvudtaget är det spännande att följa Olof Enckells vankelmodiga och anpassningsbara hållning till det mesta i livet. När han skriver till vänner påverkas han av det sätt på vilket de uttrycker sig; till Björling skriver han en svulstig och associationsrik Björlingska, till Diktonius på Diktonius slängiga och språkligt innovativa vis. Emelie Enckell kallar sin far brobyggare, eftersom han försökte förstå såväl traditionalister som modernister, överbygga olika ståndpunkter i den i Finland brännbara språkfrågan på 1930-talet och i den politiska polariseringen 1918 och på 1940-talet mellan extrem vänster och höger. Men i brobyggjarrollen finns också en konflikträdsla. Ibland flyr Olof Enckell fältet rent fysiskt då pressen blir för stark. I biografien får man ta del av hans flykter till landsbygden där han i sin ungdom tidvis levde mer eller mindre som vagabond.

På många sätt färglägger biografien vita ytor i den finlandssvenska litteraturens historia. Den inte bara berättar vem Olof Enckell var och vilken roll han spelade i olika litterära sammanhang, som kulturjournalist, översättare, författare till skönlitterära verk och lärda studier och som professor. Den belyser också privatpersonen Olof Enckell – vännen, sonen, brodern, familjefadern, den äkta maken och älskaren. Genom den andra hustrun Dagmar Enckells välskrivna och informativa brev och dagboksanteckningar som frikostigt citeras, blir Olof Enckell en människa med svagheter och styrkor. Ekonomiska och alkoholrelaterade problem präglade en stor del av hans liv, men också en stark drivkraft att skriva – hans arbetstakt var imponerande. Mellan 1930 och 1949 gav han ut en bok per år, ibland två. Däremellan publicerade han en stor mängd artiklar och översatte en hel rad böcker från finskan. Också Olof Enckells umgänge och nära vänner lyfts föredömligt fram. Boken ger en hel mängd ny information om hans vänskap med Gunnar Björling, Elmer Diktonius, Ulla Bjerne,

Bertel Gripenberg, Georg Henrik von Wright och Kurt Ekman, tidigt bortgångna klasskamrat och författarför.

Det är framför allt porträttet av Olof Enckell som människa som berör läsaren. Bakom den gängse bilden av honom som forskare, professor, kulturskribent och författare finns en person som kämpade med sitt eget psyke, bemästrade alkoholmissbruk och usel ekonomi. Balansgången mellan borgerliga krav på levnadsstandard i relation till de verkliga ekonomiska möjligheterna ledde så småningom till ekonomisk ruin och konkurs. Och doktorsavhandlingen om Charles Péguy blev ett evighetsprojekt.

Ett återkommande inslag i boken är diskussionen om det självbiografiska i Olof Enckells romaner, delvis parallellt med Rabbe Enckells nyckelroman *Landskapet med den dubbla skuggan* (1933). Det finns alltid risker med en sådan läsning, men i det här fallet förefaller det vara ett lyckat grepp. Det ger ett djup och ett perspektiv som i övrigt kunde vara svårt att hitta i hans skönlitterära författarskap, ett författarskap som idag måste anses vara mer eller mindre bortglömt. Det är snarare som litteraturforskare han överlevt och som aktör inom modernistgenerationen. Genom Emelie Enckells läsning öppnar sig författarskapet på ett nytt sätt. Hon lyfter bland annat fram hur betydelsefull Karelnostalgien var för Olof Enckell, behovet av att beskriva landskapet och dess befolkning, både före och efter fortsättningskriget 1941–1944. Han var själv född där och därmed hade han en speciell lyhörddhet för det finsk-karelska livet i byarna på Karelska näset. Man får också en uppfattning om hur han bearbetar livets motgångar och drömmar i skönlitterär form.

Biografien är uppdelad i två delar: "Livets framfart" och "Uppklarnande", där den förra handlar om den unge Olof Enckell, hans vänskap med modernister, hans skuldspirall och första äktenskap med konstnären och dockteaterpionjären Mona Ehrström (senare Leo). Den senare delen går in på hur livet börjar ta fastare och mer ordnade former med familj, barn, arbete och fast tjänst. Men det finns också en annan tudelning i boken som inte är lika tydlig. Den senare delen är klart mer intim och personlig, mycket tack vare de många citaten ur Dagmar Enckells dagbok. Det är egentligen hon som berättar hurdan Olof Enckell är, som make, älskare, far och offentlig person, och hon gör det synnerligen öppenhjärtat och känsligt. Ibland går dock den här synvinkeln lite över styr och belyser

mest henne själv, relationen till barnen när de är små, bröstmjölk som börjar sina, mat under nödåren och andra vardagsbestyr.

En biografi formar sig enligt dess författare, den ser annorlunda ut om den är skriven av en till synes opartisk forskare eller om det är en son eller dotter som skriver om en förälder. När Emelie Enckell skriver om sin far skymtar deras familjeförbindelse bara indirekt fram. Ett av de få ställen där hon omnämmer sin protagonist med ordet ”pappa” är i förordet där hon beskriver några tidiga minnen från uppväxtåren. I övrigt kallas han konsekvent Olof, vilket samtidigt signalerar ett avstånd och en familjär närhet. Det förkommer sällan ett ”jag” i biografien, dottern Emelie Enckell blir aldrig en aktör i berättelsen om fadern; hon föds visserligen och är ett barn, men det är allt. Man kunde föreställa sig att ett barn har ett behov av att antingen idealisera eller demonisera sina föräldrar i en biografi. Den ambitionen har Emelie Enckell inte alls; istället presenterar hon ett porträtt av sin far som är både varmhjärtat och naket på samma gång.

Boken om Olof Enckell är inte bara en utmärkt personbiografi utan ger också nya infallsvinklar på det modernistiska fältet – vem är vän med vem och när, vem recenserar vem och vem baktalar vem. Egentligen skulle det behövas en hel studie i den finlandssvenska modernismens historia som enbart fokuserade på nätverk och jäv; vänner som recenserar varandra och ovänner som recenserar och skriver om varandra offentligt. En redogörelse över lojaliteter, konflikter, kärleksrelationer och hatkampanjer skulle öppna upp modernismen som nätverk i relation till den traditionsbundna litteraturen. Personer hoppar i och ur sina roller som författare, kritiker, redaktörer och akademiska forskare. Olof Enckell recenserade visserligen aldrig sin brors böcker, undantaget utgåvan *Återsken*, en samling av Henry Parlands prosatexter med förord av Rabbe. Men han recenserade både Hagar Olsson och Elmer Diktonius, författare som han själv var personlig vän med och senare forskade om, och faktum är att de båda författarna i sin tur recenserade Olof Enckell på 1930-talet. Och åter en gång framgår med stor tydlighet att det är Hagar Olsson som baktalas allra mest av alla litterära aktörer inom Olof Enckells krets. Själv skriver han en studie av hennes ungdomsproduktion och försöker ha en god relation till henne personligen, men han drar sig inte för att säga vad han tycker om henne i brev till andra.

Någonting som är speciellt intressant med Olof Enckell är hur han hanterar sina olika offentliga roller, hur han hoppar i dem och ur dem utan att reflektera så mycket över dem. Han inleder sin bana som litteraturkritiker i dagspressen, för att sedan debutera som skönlitterär författare 1930 med boken *Ett klosteräventyr*, något som redan samtida recensenter uppfattar som problematiskt. Både som kritiker och senare professor i litteratur vid Helsingfors universitet har han en stor makt över det litterära fältet, något som han inte alla gånger är helt medveten om. I det lilla svenskspråkiga Finland ryms inte många litterära auktoriteter på en gång. Och mot slutet av sin professorsperiod blir både han och brodern Rabbe, av den yngre generations arga unga män, som Bo Carpelan och Ingmar Svedberg, anklagade för att vara hopplöst föräldrade, för att syssla med maktmissbruk, oförtjänta förmåner och jäv.

Biografien över Olof Enckell är omfattande och mycket detaljerad med många citat, ibland kanske lite för många. Men Emelie Enckell har gjort en klar avgränsning och fokuserat mest på författaren, kritikern och privatpersonen och mindre på forskaren och professorn. Att inkludera allt hade varit en omöjlighet. Hennes biografi är en bok jag längtat efter länge och den blir ett utmärkt komplement till Mikael Enckells tredelade biografi över Rabbe Enckell: *Under beständighetens stjärna. En biografisk studie över Rabbe Enckell 1903–1937* (1986), *Dess ljus lyse! En biografisk studie över Rabbe Enckell 1937–1950* (1991) och *Öppningen i taket. En biografisk studie över Rabbe Enckell 1950–1974* (1997).

Agneta Rahikainen

Peter Forsgren, *Norrland som koloni och utopi. Olof Högbergs Den stora vreden, Ludvig Nordströms Petter Svensks historia och berättelsen om Sverige*. Makadam. Göteborg 2015.

Omslaget till Peter Forsgrens studie *Norrland som koloni och utopi* utgörs av en målning av Helmer Osslund föreställande ett norrländskt landskap med fjäll, vatten och skog. Ett, låt oss säga, typiskt norrländskt landskap. Men, som alla som sett en målning av Osslund vet, så förvandlar hans målningar detta motiv, gör Norrland lite annorlunda. Genom sin påtagliga materialitet hindrar fälten av färg oss från att se dem som enkelt representerande i enlighet med konventionella bilder